

ZORAN RANKOVIĆ
ΑΝΑΠΛΗΡΩΤΗΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΒΕΛΙΓΡΑΔΙΟΥ - ΣΕΡΒΙΑ
ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Η ΚΥΡΙΛΛΟ-ΜΕΘΟΔΙΑΝΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΚΑΙ Η
ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ ΣΤΗ ΣΕΡΒΙΚΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ

Είναι πραγματικά ευχάριστο να ομιλεί κανείς στη Θεσσαλονίκη για την Κυριλλο-μεθοδιανή παράδοση στους Σέρβους και στους Σλάβους γενικότερα, διότι η πόλη αυτή είναι η γενέτειρα των Αγίων Θεσσαλονικέων Ιεραποστόλων. Είναι ιδιαίτερα ευχάριστο για τον επιπρόσθετο λόγο της συμπλήρωσης εφέτος των 1150 ετών από την απαρχή του εκκλησιαστικού και εκπαιδευτικού έργου του Κυρίλλου και του Μεθοδίου στους σλαβικούς λαούς.

Η εξάπλωση του Χριστιανισμού στους τόπους οι οποίοι αργότερα θα αποτελούσαν συστατικά στοιχεία του μεσαιωνικού σερβικού κράτους δεν είναι ιδιαίτερα γνωστή. Ο εκκλησιαστικός οργανισμός που δημιουργήθηκε την περίοδο του ύστερου Ρωμαϊκού Κράτους καταστράφηκε στους χρόνους των αβαρο-σλαβικών επιθέσεων και των μετοικήσεων σλαβικών πληθυσμών. Οι νεοεγκατασταθέντες Σλάβοι, μεταξύ δε αυτών οι περίφημοι Σέρβοι, υπήρξαν παγανιστές και, ως εκ τούτου, αποτέλεσαν κατάλληλο έδαφος για ιεραποστολική δράση από τα γειτονικά χριστιανικά κράτη και πρωτίστως του Βυζαντίου.

Όχι πλούσια, αλλά μοναδική πηγή γνώσης για τους Σέρβους από την κάθοδό τους στην Βαλκανική Χερσόνησο έως τα μέσα του 10^{ου} αιώνα, είναι πραγματικά το «*Περί τον ίδιον υιόν Ρωμανόν*» του βυζαντινού αυτοκράτορα Κωνσταντίνου Πορφυρογέννητου (913-959) που προέκυψε ανάμεσα στα έτη 948 και 952¹. Ο Κωνσταντίνος μας πληροφορεί ότι ο αυτοκράτορας

¹ Στο κείμενο αυτό ο Πορφυρογέννητος από ένα σύνολο 53 κεφαλαίων, των Νοτιοσλαβικών και Δαλματικών ηγεμονιών, αφιέρωσε οχτώ κεφάλαια

Ηράκλειος (610-641) εκχριστιάνισε τους Σέρβους που εγκαταστάθηκαν σε περιοχές που ο ίδιος είχε παραχωρήσει σ' αυτούς. Η πράξη αυτή συνιστά το πρώτο κύμα επικοισμού σλαβικών φυλών στα Βαλκάνια. Ο ίδιος συγγραφέας μαρτυρεί ότι και ο αυτοκράτορας Βασίλειος ο Α΄ (867-886) κατέβαλε επίμονες προσπάθειες ώστε να εκχριστιανισθούν όσοι δεν είχαν ως τότε δεχτεί τον Χριστιανισμό. Τα πρώτα χριστιανικά ονόματα *Στέφανος* (υιός του Μουτιμίροβ-Μutimirov) και *Πέτρος* (υιός του Γκοϊνίκοβ-Gojnikov) αποτελούν μαρτυρίες των πρώτων εκχριστιανισθέντων Σέρβων την περίοδο αυτή. Παρουσιάζεται λοιπόν, σύμφωνα με την επιστημονική καταγραφή, στο σημείο αυτό, ένα δεύτερο κύμα εκχριστιανισμού ασύγκριτα σημαντικότερο του πρώτου².

Οι ανατολικές σερβικές περιοχές ήδη από τον πρώιμο μεσαίωνα εστράφησαν στην βυζαντινή σφαίρα επιρροής. Αυτή η πνευματική επίδραση των Βυζαντινών δεν ανεκόπη ούτε ακόμα κι όταν αναπτύχθηκαν μεταξύ τους πολεμικές αντιπαλότητες. Ωστόσο, στις νοτιοδυτικές και δυτικές διοικητικές περιοχές η κατάσταση εξελίχθηκε διαφορετικά. Η βυζαντινή στρατιωτική και πολιτειακή ενότητα, το περίφημο θέμα της Δαλματίας, δεν εισχώρησε στον ευρύτερο κύκλο του βυζαντινού πολιτισμού. Η αιτία του φαινομένου αυτού θα πρέπει να αναζητηθεί στις εκκλησιαστικές διασυνδέσεις των περιοχών αυτών που ήδη είχαν δρομολογηθεί προς το κέντρο της δυτικής χριστιανοσύνης τη

(29-36), εκ των οποίων τα τέσσερα (29-32) θεωρούνται ως οι σπουδαιότερες πηγές για τη γνώση της πρώιμης ιστορίας των Σέρβων και των Κροατών. Σχετικά με το κείμενο των «σλαβικών κεφαλαίων» του έργου, με σχόλια, βλ. T. Živković, *De Conversione Croatorum et Serborum. Изгудљени извор Константина Порфирогенита*, Beograd 2013.

² Λεπτομερέστερα για τον εκχριστιανισμό των Σέρβων με αναλυτική βιβλιογραφία βλ. M. Антововић, *Евангелизација Србије у средњем веку до Св. Саве*. Свети цар Константин и хришћанство. Међународни Скуп поводом 1700. Годишњице Миланског едикта 31. мај-2. Јун 2013. том. 1 (επιμ. Д. Бојовић), Ниш 2013, σελ. 565-581.

Ρώμη. Οι Σέρβοι, όπως ήταν φυσικό, ήρθαν σε άμεση επαφή με τους λατινογενείς κατοίκους των περιοχών αυτών³.

Δεν θα μπορούσε βεβαίως να μην συμπεριληφθεί στη εισήγησή μας η πνευματική και πολιτιστική θεώρηση των σχέσεων με τη Βουλγαρία στα τέλη του 9^{ου} αιώνα και στις πρώτες δεκαετίες του 10^{ου} αιώνα. Η άνοδος του Βουλγαρικού κράτους και η εκπαιδευτική πρόοδος του ηγεμόνα Μπόρις Μιχαήλ και ιδιαίτερα βέβαια του τσάρου Συμεών (893-927), είχαν ασκήσει αναπόφευκτα επιρροές στις σερβικές χώρες. Να σημειώσουμε πως οι Βούλγαροι δέχτηκαν τον Χριστιανισμό δύο δεκαετίες πριν από τους Σέρβους. Ο ηγεμόνας Μπόρις βαπτίσθηκε το 864μ.χ. στην πρωτεύουσα Πλίσκα (Pliska) και έλαβε το χριστιανικό όνομα Μιχαήλ. Την περίοδο δε του τσάρου Συμεών (893-927) το Βουλγαρικό κράτος ενδυναμώθηκε, παράλληλα δε, τόσο στην εκκλησιαστική λειτουργική γλώσσα όσο και στη γλώσσα της διοίκησης, καθιερώθηκε η σλαβική. Η σερβο-βουλγαρική πολιτική, πολιτιστική και εν γένει πνευματική συνεργασία αναγνωρίζει την περίοδο αυτή ως περίοδο γένεσης των πνευματικών δεσμών των δύο κρατών που συνεχίστηκαν στους χρόνους της βασιλείας του Πέτρου (927-969) υιού του Συμεών. Όταν λοιπόν ο βυζαντινός αυτοκράτορας κυριάρχησε στις περιοχές της ανατολικής και βορειοανατολικής Βουλγαρίας η πολιτική και πνευματική ζωή επεκτάθηκε στη νοτιοδυτική Βαλκανική Χερσόνησο στο βασίλειο του Σαμουήλ.

Τα νότια και νοτιοανατολικά σύνορα της ήδη εκχριστιανισθείσας Σερβίας δεν μπόρεσαν να αποκτήσουν μόνιμο και σταθερό όριο ανάμεσα στις δύο χώρες διότι απλούστατα οι Σέρβοι βρίσκονταν σε έδαφος βυζαντινό. Το Βυζάντιο λοιπόν εκλάμβανε τις περιοχές αυτές ως ιδικές του με συνέπεια και η Σερβία να μην οριοθετεί τα δικά της σύνορα. Να σημειωθεί ότι την περίοδο του τσάρου Συμεών οι Βούλγαροι εισχωρούσαν στη σερβική ενδοχώρα με αποτέλεσμα να μην υπάρχει η δυνατότητα μόνιμης αποκατάστασης των συνόρων.

³ С. Ћирковић, *Православна црква у средњовековној српској држави*. Српска православна Црква 1219-1969. Споменица о 750-годишњици аутокефалности. Београд 1969, σελ. 36.

Έτσι, μπορούμε να συζητούμε για ευμετάβλητα σύνορα ανάμεσα στο Βυζάντιο, τη Σερβία και τη Βουλγαρία. Αν και Σερβία και Βουλγαρία συχνά μεταξύ τους έφταναν σε πολεμικές διενέξεις, εν τούτοις, το γεγονός αυτό δεν τους εμπόδιζε να συνεργάζονται σε πνευματικά θέματα. Ομοίως οι διενέξεις αυτές δεν θα καταφέρουν να ματαιώσουν τη διδασκαλία της σλαβικής γραφής στη Βουλγαρία⁴.

Το Βυζάντιο στις αρχές του 11^{ου} αιώνα επέτυχε μεγάλες νίκες στα πεδία των στρατιωτικών μαχών και μετατόπισε τα σύνορά του έως τον Δούναβη και το Σρεμ (Srem). Ο βυζαντινός αυτοκράτορας Βασίλειος ο Β΄ (976-1025) αφού κατέλαβε το βασίλειο του Σαμουήλ στη Βουλγαρία ίδρυσε αυτοκέφαλη αρχιεπισκοπή με έδρα την Οχρίδα ως έδρα των νεοαποκτηθέντων περιοχών. Υπό την δικαιοδοσία της νέας αυτής αρχιεπισκοπής συστήθηκαν επτά επισκοπές οι οποίες αργότερα εντάχθηκαν στο σώμα της σερβικής αρχιεπισκοπής, μεταξύ δε αυτών η επισκοπή της Ράσκας, η οποία επρόκειτο να αποτελέσει τον πυρήνα γύρω από τον οποίον αργότερα θα αναπτυχθεί η ανεξάρτητη πια Σερβική Εκκλησία. Οι περιοχές ωστόσο δυτικά της Ράσκας, όπως και στα αδριατικά παράλια, εξακολουθούσαν να βρίσκονται υπό την επίδραση των λατινικών εκκλησιαστικών κέντρων.

Με την πτώση του βασιλείου του Σαμουήλ και την ίδρυση της Αρχιεπισκοπής της Οχρίδας απέμεινε στο εσωτερικό της Βαλκανικής χερσονήσου χώρος σχετικά μικρός υπό την ηγεμονία του Βυζαντίου (1018-1180). Κατά τον 12^ο αιώνα το κέντρο της πολιτικής ζωής των Σέρβων μετατοπίστηκε στη Ράσκα. Όταν λοιπόν οι περιοχές των παραθαλασσίων και των ηπειρωτικών της Ράσκας υπό την διοίκηση του Σέρβου μεγάλου Ζουπάνου Στέφανου Νέμανια (Stefan Nemanje, 1168-1196) ενώθηκαν σε μία κρατική υπόσταση και εν τέλει απελευθερώθηκαν από τους βυζαντινούς, το κρατικό αυτό δημιούργημα βασίστηκε σε μία διπλή εκκλησιαστική παράδοση, καθώς περιελάμβανε περιοχές

⁴ Περί των σερβο-βουλγαρικών πολιτικών και πολιτιστικών σχέσεων, με αναλυτική βιβλιογραφία, βλ. Ћ. Тринфуновић, *Ка почецима српске писмености*, Београд 2001, σελ. 82-95.

και της Ανατολικής και της Δυτικής εκκλησιαστικής επικράτειας. Αμέσως μετά, στους χρόνους του Στέφανου Νέμανια και του υιού του Στεφάνου του Πρωτοστεφή (1196-1227) το σερβικό κράτος και η σερβική εκκλησία αποκρυστάλλωσαν τις θέσεις τους και οριστικά πια συνδέθηκαν με την ανατολική εκκλησιαστική παράδοση. Απόδειξη των εξελίξεων αυτών αποτελεί η προαγωγή σε Βασίλειο του σερβικού κράτους και η ανύψωση της Σερβικής Εκκλησίας σε Αυτοκέφαλη Αρχιεπισκοπή υπό την καθοδήγηση του Αγίου Σάββα στο αρχιεπισκοπικό θρόνο.

Είναι βεβαιωμένο ότι στα χρόνια της βασιλείας του Συμεών, αλλά και του Πέτρου και του Σαμουήλ στις σερβικές χώρες γεννήθηκαν οι προϋποθέσεις για την ενίσχυση και εξέλιξη της Εκκλησίας στη βάση του σλαβικού τελετουργικού τυπικού. Η κατάσταση αυτή δεν μεταβλήθηκε ούτε στους χρόνους της εκκλησιαστικής διοίκησης της Αρχιεπισκοπής Οχρίδος. Επτά επισκοπές της Αρχιεπισκοπής αυτής εντάχθηκαν στον χώρο εκείνο που αργότερα θα αποτελέσει τμήμα της αυτόνομης-αυτοκέφαλης πια Σερβικής Αρχιεπισκοπής υπό την πρωτοκαθεδρία του Αγίου Σάββα. Η προσπάθεια περεταίρω οργάνωσης ήταν σαφής. Οι επισκοπές δύνανται να συστήνονται μόνο εκεί όπου υπάρχει εκκλησιαστική ζωή. Κάθε επισκοπή είχε τον δικό της αριθμό ναών, ο οποίος βέβαια αυξανόταν με την πάροδο του χρόνου. Οι καρποί της βουλγαρικής σλαβικής παιδείας και η εν γένει πνευματική της πρόοδος μεταλαμπαδεύτηκαν στη Σερβία και κατάφεραν να μπολιαστούν σε μία άμεση συνάντηση με τον βυζαντινό πολιτισμό. Έτσι, οι Σέρβοι μπόρεσαν να δεχτούν το σλαβικό τελετουργικό στην πρώτη σλαβική λογοτεχνική γλώσσα – τα παλαιοσλαβικά – στη διάρκεια του 10^{ου} αιώνα ή στην αρχή του 11^{ου} αιώνα, καθώς ήδη την περίοδο αυτή, έστω πρόσκαιρα, βρίσκονταν στη ζώνη επιρροής των βουλγάρων ηγεμόνων. Τα μνημεία, όπως η Τέμνιτσκο επιγραφή (Temni ki natpis, 10^{ος} ή 11^{ος} αιώνας) ή το ευαγγέλιο της Μαρίας (Marijino jevađelje, το αργότερο στις αρχές του 11^{ου} αιώνα), στοχευμένα, με τα ιδιαίτερα καταγραφικά και ορθογραφικά χαρακτηριστικά τους, συνδέθηκαν με το πνευματικό περιβάλλον των σερβικών χωρών. Συμβολικά και αποδεικτικά τα μνημεία

αυτά καταδεικνύουν την ύπαρξη δύο ισχυρών ρευμάτων στο χώρο αυτό: του γλαγολιτικού και του κυριλλικού. Οι πιο παλαιές σερβικές μαρτυρίες, του 12^{ου} αιώνα, όπως είναι το Γκρουσκοβίτσιο (Grškovićev) και το Μιχανοβίτσεβο (Mihalovićev) απομεινάρι χειρογράφου συνθέτουν απλώς την επιβεβαιωμένη εικόνα της ολοκλήρωσης και ζύμωσης των τάσεων αυτών.

Το κεντρικό σημείο δράσης της Αρχιεπισκοπής Οχρίδος συμπεριλαμβανόταν με σαφή όρια στη σλαβική σφαίρα επιρροής, οριστικά αποκομμένο από την ακτίνα δράσης της Ρωμαϊκής εκκλησίας. Η Βαλκανική Χερσόνησος βρέθηκε υπό ένα κύμα εξελληνισμού. Συνέβαινε δε το εξής: η εκκλησία έγινε ελληνική και το ποιόνιο στην πλειονότητά του ήταν σλαβικό. Το γεγονός αυτό επέδρασε στο σχηματισμό του λειτουργικού σλαβικού τελετουργικού που αποκτούσε θεμέλια ελληνικά-βυζαντινά αλλά η έκφρασή του είχε γινόταν με καθαρά σλαβικά μέσα. Στις εκκλησίες και στα μοναστήρια τελούσαν τις τελετές ασφαλώς ιερείς και ιερομόναχοι σλαβικής καταγωγής. Οι ακολουθίες ωστόσο πραγματοποιούνταν στους ναούς με ροή είτε στην ελληνική, είτε στη σλαβική γλώσσα. Άμεσες πληροφορίες για την αλληλουχία του ελληνικού και σλαβικού τυπικού, δυστυχώς, δεν υπάρχουν. Η πραγματική κατάσταση υποθετικά και έμμεσα μόνο μπορεί να τεθεί.

Εν τούτοις, η συμβίωση των Ελλήνων και των Σέρβων ιερέων και μοναχών άφησε τα ίχνη της στην εικονογραφία των ναών στους οποίους διακόνησαν⁵. Για παράδειγμα, στο ησυχαστήριο του αγίου Πέτρου Κόρισκογκ (Petar Koriški), που χτίστηκε τον 12^ο αιώνα, πέριξ των φωτοστέφανων των αγίων υπάρχουν επιγραφές και ελληνικές και σερβικές. Στη σερβική χειρόγραφο-γραπτή παράδοση περισσότερο απ' ό,τι στις εικονογραφικές αναπαραστάσεις μαρτυρείται η συμβίωση αυτού του ελληνο-σλαβικού εκκλησιαστικού τυπικού⁶. Στις μικρογραφίες των αγίων Πέτρου και Παύλου, στον ελληνικό Απόστολο, του 10^{ου} και 11^{ου} αιώνα, (Εθνική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, Ρσ 149)

⁵ Ђ. Тринфуновић, *Ка почецима српске писмености*, σελ. 128.

⁶ Ђ. Тринфуновић, *Ка почецима српске писмености*, σελ. 132-135.

αναμιγνύονται ελληνικές και σλαβικές επιγραφές στα φωτοστέφανα των αγίων και στον φεγγίτη⁷. Στη βιβλιοθήκη της Οξφόρδης στο εκκλησιαστικό βιβλίο «*Ιερατικό*» υπάρχουν στην ελληνική γλώσσα, στο περιθώριο του κειμένου, απόστιχα γραμμένα στα σερβοσλαβικά. Ένα σερβικό Προσευχητάριο που συμπεριελάμβανε και την Θεία Λειτουργία του Ιωάννου του Χρυσοστόμου, που βρίσκεται σήμερα στη βιβλιοθήκη του Βατικανού (Pc 10), στη σύνθεση του βασικού σλαβικού κειμένου υπάρχουν σε τρία σημεία σύντομες προσευχές στα ελληνικά, το ελληνικό δε κείμενο είναι γραμμένο με κυριλλικούς χαρακτήρες.

Παλαιοσλαβικά βιβλία από τις περιοχές της Οχρίδας κινήθηκαν προς το βορρά σε αντίστοιχες σερβικές περιοχές⁸. Στις διάρκειες του 10^{ου} και 11^{ου} αιώνα στις σερβικές χώρες παγιώθηκε μία σειρά φωνητικών σερβικών γλωσσών. Η σλαβική γλώσσα στην περίπτωση των Σέρβων, την οποίαν δέχτηκαν από το σλαβικό εκκλησιαστικό τυπικό, που με τη σειρά του ήταν βασισμένο στην Κυριλλο-μεθοδιανή λατρευτική παράδοση, εξέφρασε το λαϊκό πνεύμα και την καθομιλουμένη λαϊκή τους γλώσσα. Έτσι, στις σερβόφωνες περιοχές ξεκίνησε ένα είδος εκσερβισμού της παλαιότερης εκκλησιαστικής γλώσσας των Σλάβων, με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί μία σερβική έκδοση⁹ της εκκλησιαστικής και λογοτεχνικής γλώσσας βασισμένη σε παλαιά χειρόγραφα που μετονομάστηκαν «σλαβοσερβικά»¹⁰. Έτσι, στη φωνητική εκφορά προέκυψαν διαφορές ανάμεσα στη σερβική καθομιλουμένη από τη μια πλευρά και στη σλαβική λατρευτική γλώσσα από την άλλη. Επειδή όμως τα ιερατικά λατρευτικά βιβλία εκφώνως διαβάζονταν ή ψάλλονταν στα

⁷ К. Станчеб, А. Джурова. *Археοграфски белетки от Националната библиотека в Атина*. Старобългарска литература, 9, София 1981, σελ. 33-75.

⁸ Д. Богдановић, *Почеци српске књижевности*. Историја српског народа, књ. прва (επιμ. С. Ћирковић), Београд 1981, σελ. 216.

⁹ Η έκδοση παρουσιάζει την προσαρμογή στην παλαιοσλαβική γλώσσα βάσει του πρωταρχικού κειμένου που χρησιμοποίησε ο γραφέας ή αντιγραφέας.

¹⁰ А. Младеновић, *Напомене о српскословенском језику*, Зворник за филологију и лингвистику, Нови Сад, 1977, књ. XX, св. 2, σελ. 1-21.

παλαιοσλαβικά δρομολογήθηκαν τροποποιήσεις έτσι ώστε στη γλώσσα των ιερατικών κειμένων άρχισαν να παγιώνονται φωνητικές εκφορές από τη σερβική καθομιλουμένη οι οποίες ωστόσο δεν ήταν αποδεκτές στην προηγούμενη καταγραφή τους. Συνέπεια τούτο ήταν αυτός ο εκκλησιαστικός και αργότερα λογοτεχνικός λόγος να επηρεάσει «σερβικώ τω τρόπω» το γλωσσικό περιβάλλον της γενικότερης σερβικής γλωσσικής παραγωγής.

Αυτή λοιπόν η σερβο-εκκλησιαστική και λογοτεχνική γλώσσα χρησιμοποιήθηκε στη σερβική παράδοση επί μακρόν: από την εποχή της αποδοχής του σλαβικού εκκλησιαστικού τυπικού, αδιάκοπα, μέχρι τα μέσα του 18^{ου} αιώνα. Κατέστη στη μορφή αυτή γλώσσα του εκκλησιαστικού τυπικού, γλώσσα δηλαδή στην οποία οι Σέρβοι έγραφαν, διάβαζαν αναγνώσματα, αλλά και έψαλαν, παρ' όλα αυτά όμως δεν αποτελούσε την προφορική γλώσσα του λαού. Με τον τρόπο αυτό γράφτηκαν ιερατικά βιβλία, έργα θεολογικού περιεχομένου, ποικίλα λογοτεχνικά και άσχετα με τη θεολογία λογοτεχνικά έργα. Η διαμορφωμένη στα μέσα του 11^{ου} αιώνα, στη συνοριακή περιοχή της νότιας Σερβίας και δυτικά των Σκοπίων¹¹ σερβική εκκλησιαστική εργογραφία κατέστη, εν τη προόδω του χρόνου, το μέσον γραφής πρωτότυπων έργων της λογοτεχνικής παραγωγής του σερβικού λαού.

Μετά την μεγάλη μετανάστευση των Σέρβων υπό τον Αρσένιο Τσρνόγεβιτς τον Γ' (Arsenije Crnojević), το 1690, και την μετοίκησή τους σε βορειότερες των ποταμών Σάβα και Δούναβη περιοχές ο λαός αυτός βρέθηκε εκτεθειμένος στη θρησκευτική και γλωσσική πίεση της ρωμαιοκαθολικής Αυστρο-ουγγαρίας, και πνευματικά εστράφη προς τη Ρωσία κάνοντας έκκληση για βοήθεια. Αποτέλεσμα αυτής της σερβο-ρωσικής προσέγγισης και του προσανατολισμού που επιχειρήθηκε είναι η δημιουργία σλαβικών σχολείων στο Σρέμσκι Κάρλοβτσι (Sremski Karlovci) το 1726, με τη διαμεσολάβηση της εκπαίδευσης στο σερβόφωνο

¹¹ Περί του χώρου και του χρόνου διαμόρφωσης της σερβικής αυτής έκδοσης της παλαιοσλαβικής γλώσσας με λεπτομερή βιβλιογραφία γύρω από την προβληματική αυτή, βλ. Ћ. Тринфуновић, *Стара српска књижевност: основе*, Βεοград 1995, σελ. 102-110.

περιβάλλον ξεκίνησε η διδασκαλία της ρωσοσλαβικής γλώσσας η οποία και επικράτησε. Με την προσπάθεια του μητροπολίτη Βικεντίου Γιοβάνοβιτς (Vikendije Jovanović), την τελευταία τριακονταετία του 18^{ου} αιώνα, οι εκκλησίες και τα μοναστήρια της μητρόπολης Βελιγραδίου- Καρλοβικίου εφοδιάστηκαν με εκκλησιαστικά βιβλία ρωσικής προέλευσης. Τούτο είχε σαν αποτέλεσμα η ρωσοσλαβική γλώσσα¹², ως ύστερη ρωσική έκδοση της παλαιοσλαβικής, μόλις τότε, να καταστεί, και μέχρι σήμερα μάλιστα παραμένει ως τέτοια, η εκκλησιαστική λειτουργική γλώσσα της Σερβικής Ορθόδοξης Εκκλησίας. Στο νέο γλωσσικό περιβάλλον στη Σερβία, αυτή η ρωσοσλαβική γλώσσα σε μεγάλο βαθμό προσαρμόστηκε στη σερβική γλώσσα. Αυτός ο γλωσσικός εκσερβισμός αντανακλάται σήμερα κυρίως στη φωνητική εκφορά της γλώσσας. Έτσι προέκυψε η σερβική έκδοση της ρωσοσλαβικής γλώσσας, γνωστή πια ως «σλαβονο-εκκλησιαστική» γλώσσα, της οποίας χαρακτηριστικά στοιχεία καταγράφονται στη διαδικασία εκσερβισμού της σλαβορωσικής γλώσσας. Συνοψίζοντας θα λέγαμε ότι η σημερινή λειτουργική εκκλησιαστική γλώσσα της Σερβικής Εκκλησίας - τα σλαβονο-εκκλησιαστικά όπως λέγονται - αποτελούν έκφραση των σλαβορωσικών με σερβική προφορά¹³.

Το πέρασμα από τη μία έκδοση της εκκλησιαστικής γλώσσας στην άλλη - από τα σερβοσλαβικά στα ρωσοσλαβικά - δεν θα πρέπει να θεωρηθεί απαραίτητα ως μία διακοπή της αλληλουχίας και συνέχειας της εκκλησιαστικής γλώσσας στους Σέρβους. Και τούτο διότι στην έκδοση και των δύο αυτών διαμορφωμένων παραδόσεων κείται μία και ενιαία γλώσσα, τα παλαιοσλαβικά, η παλαιότερη σλαβική εκκλησιαστική γλώσσα η οποία μας έγινε γνωστή με το ιεραποστολικό έργο των Θεσσαλονικέων αδελφών Κυρίλλου και Μεθοδίου όπως αυτό πραγματώθηκε στις αρχές του δευτέρου μισού του 9^{ου} αιώνα. Από την προοπτική της ιεραποστολής της ίδιας της Εκκλησίας η παρουσία της σλαβικής Λειτουργίας και των σλαβικών

¹² Είναι ένα θέμα η ποικιλία που προέκυψε με την είσοδο στοιχείων της ρωσικής γλώσσας στα παλαιοσλαβικά.

¹³ З. Ранковић, *Напомене о црквенословенском језику Срба*, Црквене студије, год. III, бр. 3, Ниш 2006, σελ. 299-305.

λατρευτικών βιβλίων μπορεί να ιδωθεί ως μια προέκταση του θαύματος της επέλευσης του Αγίου Πνεύματος στους Αγίους Αποστόλους κατά την Πεντηκοστή.

Στα συμπεράσματα των παραπάνω εκτεθέντων μπορεί επίσης να συμπεριληφθεί η αδιάκοπη και αδιάσπαστη συνέχεια της Κυριλλομεθοδιανής παράδοσης στη λειτουργική εκκλησιαστική γλώσσα της Σερβικής Εκκλησίας. Τα παλαιοσλαβικά ως η πρώτη εκκλησιαστική γλώσσα των Σλάβων, και των ιδίων των Σέρβων, αναμφίβολα, διατηρήθηκαν στη λειτουργική παράδοση της Σερβικής Εκκλησίας μέχρι σήμερα. Σ' αυτό το μακρύ χρονικό μεσοδιάστημα αυτή η γλώσσα ενσωματώθηκε, μέσω της φωνητικής της προσαρμογής, στη δομή της σύγχρονης σερβικής γλώσσας.

Το θεμέλιο της ιεραποστολής του Κυρίλλου και Μεθοδίου είναι πράγματι η εκκλησιοποίηση ενός ολόκληρου λαού: του σλαβικού. Τέλος, η μεταστοιχείωση της ιερατικής γλώσσας στη λαϊκή δηλώνει την ενότητα λαού και Εκκλησίας, δίνει τη δυνατότητα να συγχρωτίζεται η Εκκλησία με όλα τα έθνη με τη δική της ζωή, με τον δικό της προσωπικό, μοναδικό και απαράμιλλο τρόπο. Τούτο, πραγματικά σημαίνει την επιβεβαίωση, στο χώρο της Χριστιανοσύνης, της ανεπανάληπτης ταυτότητας ενός εκάστου έθνους αλλά και κάθε ανθρώπου ξεχωριστά. Η Κυριλλο-μεθοδιανή λειτουργική παράδοση φανερώνει ότι κάθε λαός και κάθε άνθρωπος μέσα του ικανώνει εαυτόν στη συνεισφορά του Θείου Λόγου, με όλο του το είναι ο χριστιανός συμμετέχει στην ευλογία του Ευαγγελίου ή για να εκφραστούμε με τη γλώσσα την λειτουργική: συμμετέχει στις δωρεές του Αγίου Πνεύματος, που είναι ποικίλες και ανεπανάληπτες και οι οποίες προσφέρουν στον άνθρωπο την αιώνιο Ζωή.

Μετάφραση από τα Σερβικά
Δρ Αθανασιάδης Αθανάσιος